

Kerronta, asemointi ja haastattelun analyysi

Matti Hyvärinen, Mari Hatavara ja Hanna Rautajoki

Abstrakti

Michael Bambergin ehdottama kerronnallisen asemoinnin teoria ja siihen liittyvä ”pienien kertomusten” tutkimus kuuluvat viime vuosien tärkeimpiin avauksiin suullisten kertomusten tutkimuksessa. Lähestymistavan tarkoituksena on tarkastella kerronnallista identiteettiä ja itseyyttä tavalla, joka mahdollistaa niiden vaihtelun herkän rekisteröinnin ja empiirisesti perustellun analyysin. Avaus on erityisen kiinnostava siksi, että se yhdistelee monitieteisen kerronnan tutkimuksen, keskusteluanalyysin, diskurssianalyysin ja jäsenkategoria-analyysin tulokulmia ja analyyttisiä resursseja (Korobov 2001). Tässä artikkelissa esittelemme asemoinnin teoriaa ja arvioimme sen käytettävyyttä yhden *Tervaskannot 90+*-hankkeessa tehdyn 91-vuotiaan naisen haastattelun analyysin avulla. Analyysi korostaa sitä, ettei kerrotun identiteetin kannalta ratkaisevaa ole vain kerrottu sisältö, kuten tähän saakka on usein ajateltu. Oleellista on myös läpi kerronnan tapahtuva asemointi – puhumisen ja toiminnan moraalisten oikeuksien ja velvollisuuksien jako – toimintana. Asemoinnin teorian avulla on mahdollista tehdä näkyväksi analyyttinen ero tilanteessa kerrottujen tarinoiden ja haastattelun pohjalta mahdollisesti hahmotettavissa olevan elämäkerrallisen kertomuksen välillä. Suomessa kerronnallisen asemoinnin malli on ollut vielä harvakseltaan käytössä (ks. Multanen & Siivonen 2016), eikä sitä ole laajasti esitelty tutkimuskirjallisuudessa.

Avainsanat: Kertomus, kerronta, asemointi, identiteetti, vuorovaikutus, haastattelu.

Narrative positioning and the analysis of interviews

Michael Bamberg's version of the theory of narrative positioning provides one of the most important recent contributions into the study of oral narratives. The approach aims to study narrative identities and selfhood in a way that recognizes their inherent variation and enables empirically documented analysis of them. Bamberg's contribution is important both theoretically and methodologically because it draws significantly from Conversation Analysis, Discourse Analysis as well as Membership Categorization Analysis from a narrative point of view (Korobov 2001). In this article, we introduce the theory of narrative positioning and evaluate its applicability and contribution through the analysis of an interview of a 91 year-old woman. The analysis makes evident that the usual emphasis on the story content is not alone sufficient to analyze how identities are narrated and narratively constructed. Positioning – the attribution of moral rights and obligations to speak and act – takes place throughout the narrating situation and needs to be taken into account as well. Analyses based on positioning theory disclose the analytical difference between the stories told in the ongoing flow of interaction and the stories that are the end products of the application of interpretative models upon the material. In Finland, the model of narrative positioning has been rarely used so far.

Key words: Narrative, narration, positioning, identity, interaction, interview

Johdanto

Kerronnallinen identiteetti on vallitsevassa traditiossa liitetty pitkiin, koko elämän kattaviin elämäkerrallisiin kertomuksiin (Arendt 1958; Giddens 1991, 54; MacIntyre 1984; Schechtman 1996). ”Modernissa maailmassa, jota me kaikki elämme, identiteetti on elämäntarina [...] Tämän kirjan painopisteenä on, kuinka tämä tarina kehittyy syntymästä

vanhuuteen”, toteaa Dan P. McAdams (1993, 5). Kerronnallisen identiteetin tutkimus on suosinut ajatusta eheästä, jatkuvasta ja kokonaisvaltaisesta identiteetistä. (Bamberg 2010; Deppermann 2013a, 1–2; De Fina 2015; Hyvärinen ym. 2010.) Tällöin kertomukset näyttäytyvät suhteellisen ajattomina ilmauksina ihmisen syvistä ajatuksista ja kokemuksista. Tuore kertomuksen tutkimus tätä vastoin on toistuvasti korostanut kerronnan tilanteisuutta ja performatiivisuutta (Gubrium & Holstein 2009; Langellier & Peterson 2004; Ochs & Capps 2001; Schegloff 1997). Meretoja (2018, 66) esittää, että kerronnallinen identiteetti on vuorovaikutteinen ja kytkeytyy kerronnalliseen toimijuuteen ”pikemminkin kuin [on] tulos siitä, mitä voimme muistaa menneisyydestämme”.

Tässä artikkelissa identiteetti ymmärretään tilanteisesti rakentuvaksi, jolloin se on sekä vuorovaikutuksen tuotos että osa vuorovaikutuksellista toimijuutta. Soveltamalla Michael Bambergin kehittämää kerronnallisen asemoinnin teoriaa osoitamme tarinan ja kerronnan tasot toisistaan erottavan mallin analyyttisen voiman haastattelun tutkimuksessa.

Asemoinnin avulla erittelemme kohdehaastattelusta 1) siinä kerrotut menneisyyteen sijoittuvat tarinat; 2) kerronnan tilanteesta ja vuorovaikutuksesta pääteltävissä olevat kertomukset sekä 3) näiden suhteen normatiivisiin diskursseihin ja identiteettiin.

Artikkelin aluksi tarkastelemme kiistaa pienten ja suurten kertomusten tutkimuksesta ja sijoitamme sen kertomuksen tutkimuksen historiaan. Sen jälkeen paikannamme asemoinnin tutkimuksen osaksi identiteettien tutkimuksen performatiivista käännettä. Tämän jälkeen pohdimme laajemmin asemointia ja vuorovaikutusta erityisesti haastattelujen yhteydessä. Seuraavaksi esittelemme aineistomme, 91-vuotiaan ”Ailan” haastattelun, ja analysoimme sitä pienten kertomusten ja asemoinnin näkökulmasta.

Lopuksi esitämme päätelmämme haastattelujen analyysistä, asemoinnista ja identiteeteistä.

Elämä, kertomukset, identiteetit

Viimeistään Roland Barthesin (1977, 79; ranskankielinen alkuperäisteos 1966) tunnettu väite kertomuksesta elämän tavoin universaalina kaikkialla läsnä olevana rakenteena nosti esiin kertomuksen elämän vastaparina tai sitä jäsentävänä periaatteena. Silti yhteiskuntatieteellisen kertomuksen tutkimuksen menetelmistä on pitkään puuttunut selkeitä vaihtoehtoja, joilla elämän ja kertomuksen välistä suhdetta analyttisesti tutkittaisiin. ”Pienten kertomusten” tutkijat, näkyvimmin Bamberg (2006) ja Alexandra Georgakopoulou (2006; 2007; 2015), ovat äänekkäästi kritisoineet kertomuksen tutkimusta yksipuolisesta keskittymisestä suuriin, erillisiin ja elämän mittaisiin kertomuksiin. Kun aikaisempi tutkimus tutki tyypillisesti haastatteluiden tai kirjoitusten avulla koottuja kertomuksia suhteellisen erillisinä tuotoksina, Bamberg ja Georgakopoulou ovat halunneet tutkia pieniä, vuorovaikutuksen virrassa kerrottuja ja vuorovaikutuksen ehdollistamia tarinoita (Ochs ja Capps 2001).

Anna De Fina (2015) toteaaakin, että identiteettien tutkimuksessa vallitsee nyt kaksi kilpailevaa paradigmaa, elämäkerrallinen ja vuorovaikutuksellinen, joilla on huomattavasti toisistaan poikkeavat kysymykset ja tavoitteet. Olennaisin ero ei ole kertomusten koossa vaan niiden kontekstoinnissa, jossa kertomusten tilanteinen ilmeneminen on haluttu nostaa esiin tulkittujen sisältöjen rinnalle. Kokonaisia uusia aineistotyyppejä, kuten tarinat sosiaalisessa mediassa, on tullut mukaan kertomuksen tutkimukseen paradigman vaihdoksen myötä (Georgakopoulou 2013; 2015; 2017). Tähän tarinasisältöjen ja

kerronnallisen vuorovaikutuksen välisen suhteen tutkimukseen asemoinnin teoria tarjoaa käsitteellisen erottelun.

Puhe pienistä kertomuksista tuo näkyväksi sen, että jo perinteisesti sosiolingvistit (Labov & Walezky 1997) ja elämäkertojen tutkijat (McAdams 1993) ovat puhuneet tyystin erikokoisista ja eri tavalla olemassa olevista kertomuksista. Elämäkertojen tutkijat ovat tyypillisesti tutkineet yksittäisten ihmisten haastattelussa tai kirjoittamalla tuottamia laajoja kertomuksia, joita on tutkittu tukeutumalla vahvasti kirjallisen omaelämäkerran tutkimuksen perinteeseen (Lejeune 1989). Sosiolingvistinen kertomuksen tutkimus taas on paikantanut kertomisen ja tutkittavat kertomukset arjen vuorovaikutukseen, osaksi vuorovaikutusjärjestelmää (Mishler 1986; Ochs & Capps 2001). Tutkimuksen tyyli ovat poikenneet selvästi näiden kahden perinteen välillä. Elämäkerrallisesti suuntautunut laajojen kertomusten tutkimus on usein tukeutunut hermeneuttiseen filosofiaan ja omakohtaisuuteen (Freeman 2004), kun sosiolingvistinen traditio on puolestaan korostanut metodien roolia tutkimuksessa ja lähestynyt siinä muuta vuorovaikutuksen tutkimusta. Sosiolingvistiksi suuntautuneiden tutkijoiden näkökulmasta suurten kertomusten tutkijat tarjoavat spekulatiivisia ja aineistoon löyhästi kytkeytyviä tulkintoja. Laajojen kertomusten tutkijat puolestaan varottavat siitä, että kertomuksen tutkimus uhkaa kaventua pelkäksi metodiksi ja että kertomus omakohtaisen reflektion välineenä unohtuu (Freeman 2006). Välittävänä kantana voi esittää, että tässä avautuu ainakin kaksi hyvin erilaista tutkimuskohdetta, joita ei välttämättä kannata pusertaa saman tutkimusotteen alle. Lisäksi monet keskeiset tutkijat sijoittuvat tietoisesti näiden ääripäiden väliin (Gubrium & Holstein 2009; Hydén 2010).

Pienten ja suurten kertomusten eroon liittyy myös kertomusten kerroksisuus, sillä käytännössä kaikki laajat kertomukset sisältävät monia pienempiä. Asemoinnin analyysin avulla on mahdollista tehdä näkyväksi ne tutkimuksen metodiset vaiheet, joiden avulla pienempien, tilanteisten kertomuksen analyysistä voidaan liikkua kohti laajempaa kerronnallistavaa tulkintaa ja takaisin. Siksi asemoinnin analyysi on kenties tärkein pienten kertomusten tutkimusta konkretisoiva teoreettis-metodologinen avaus.

Analyttisesti katsoen myös identiteetti on hankalasti paikannettava ilmiö. Pelkistään sanoen ajatus siitä, että ihmiset ”omistaisivat” identiteettinsä on korvautumassa sillä, että identiteettejä ”tehdään” yhdessä toisten kanssa ja suhteessa heihin (Butler 1990, 22–24; Langellier 2001, 176). Asemoinnin teoria soveltuu oivallisesti tähän identiteettien tekemisen näkökulmaan. Davis ja Rom Harré (1990) esittelivät *asemoinnin (positioning)* käsitteen ”dynaamisempana” vaihtoehtona sosiaalipsykologian roolin käsitteelle. He kritisoivat erityisesti Erving Goffmanin (1974; 1981) analyysistä siitä, että niissä jäädään aina ennalta valmiin käsikirjoituksen ja valmiiden roolien vangiksi.

Michel Foucault ja monet hänen ajattelustaan ponnistaneet teoreetikot ovat pitkään käyttäneet subjektiaseman käsitettä, mutta termin muuttaminen verbimuotoon ja tuominen vuorovaikutuksen piiriin radikalisoi sen ja muutti sen käytettävyyttä. Asemoinnin käsite on liikkuvampi ja vapaa näyttämömetaforan rajoituksista (van Langenhove & Harré 1999, 14). Asemoinnin teoria tutkii ”paikallisia moraalisia järjestyksiä” ja niiden puitteissa tapahtuvia jatkuvasti vaihtelevia ”keskinäisiä ja kiistanalaisia puhumisen ja toimimisen oikeuksia ja velvollisuuksia” (Harré & van Langenhove 1999, 1). Sama henkilö voi vuorovaikutuksen kulussa sekä asemoida itseään ja muita että tulla itse asemoiduksi. Kyseessä ei siis ole pelkästään henkilön itsenäisesti ja suvereenisti omassa mielessä tuottama

identiteettikonstruktio. Identiteetti rakentuu suhteessa muihin. Erilaisten asemointien tunnistamisen haastattelumateriaalissa mahdollistavat kertomuksentutkimuksen analyttiset välineet, kuten erottelu tarinan ja kerronnan välillä.

Kertomuksentutkimuksen näkökulma haastattelun analyysiin

Davis, Rom Harré ja Luke van Langenhove näkivät asemoinnin osana kertomuksen analyysia siten, että heidän teoriansa ”tuo asemoinnin narratologiaan” (Harré 2010, 52). Yhteys kertomuksen tutkimukseen jää heillä kuitenkin vielä yleisluontoiseksi ja osin ongelmalliseksi. Davis ja Harré (1990, 53) esimerkiksi kirjoittavat, että tarvitsemme ”kehkeytyvän kertomuksen metaforan”, jolloin asemoiminen tapahtuisi tällaisen kehkeytyvän kertomuksen puitteissa. Ihmiset näyttävät siten ”elävän” toisistaan poikkeavia kertomuksia samankin vuorovaikutuksen piirissä. Yhteyttä narratologiaan he luovat erityisesti *tarinalinjan* käsitteen avulla. Käsite ei rajaudu vain kertomuksissa hahmottuviin tapahtumakulkuihin, vaan kirjoittajat viittaavat sillä kaikenlaisiin ihmisten välisen vuorovaikutuksen episodeihin. Tästä syystä myös keskusteluihin sisältyy Davisin ja Harrén mukaan tarinalinjoja eli nekin ovat ”kehkeytyviä kertomuksia”. (van Langenhove & Harré 1999, 16–20.) Narratologian käsittein ilmaistuna kirjoittajat eivät tee selkeää eroa *tarinan ajan* (tapahtumien) ja *kerronnan ajan* välille (esim. Abbott 2002) vaan käsittelevät esitettyjä tapahtumia ja niistä kertomista yhtenä ja samana asiana. Tällöin hämärtyy myös erottelu vuorovaikutuksessa esitettyjen ja sen pohjalta pääteltävissä olevien kertomusten välillä.

Bambergin teorian keskiössä on ollut nimenomaan tarinan ja kerronnan tasot toisistaan erottava kerronnallinen asemointi (Bamberg 1997; 2004a; 2004b; 2011). Bamberg esittää, että asemoinnit nähtäisiin ”sanastollisin, kieliopillisin ja vuorovaikutuksellisin keinoin puheessa rakentuneina (eikä vain ilmaistuina)” (Bamberg 2004a, 137). Bambergin malli

ottaa lähtökohdaksi kertomuksen kaksiaikaisuuden aloittamalla asemoinnista tarinassa ja *tarinan ajassa* (taso 1), etenemällä asemointiin *kerronnan tilanteessa* (taso 2) ja päätymällä *pysyvämpiin* itsemäärittelyyn (taso 3). ”Kahden ensimmäisen asemoinnin tason analyysin on tarkoitus etenevästi johtaa erittelyyn siitä, miten puhujat työskentelevät – usein yhdessä – tuottaakseen normatiivisia diskursseja” (mt., 137). Bamberg (2004a, 136–137) myös muistuttaa siitä, että ”olla asemoitu” ja ”asemoida itsensä” ovat molemmat metaforisia ilmauksia¹. Ilmaukset käsittelevät hieman erilaisia ilmiöitä. Edellinen viittaa määräytyneisyyteen ja jälkimmäinen taas yksilön omaan toimintaan. Etenemistävän tavoite ei ole sen vähäisempi kuin ylittää määräytyneen ja itse ilmaistun asemoinnin välinen vastakohtaisuus.

Asemoinnin tasot ovat tietenkin analyttisiä erotteluita, sillä kaikki ne tulevat oleviksi saman vuorovaikutusprosessin osina. Tiivistetysti asemoinnin tasot ovat (Bamberg 2004; Deppermann 2013a, 5–6; Day ja Kjaerbeck 2013, 19):

1. Asemointi tarinan tasolla. Kuinka kerrotut toimijat asemoidaan suhteessa toisiinsa?
2. Asemointi kerronnan ja vuorovaikutuksen tasolla. Kuinka puhujat asemoivat ja asemoituvat vuorovaikutuksellisesti kertomistilanteessa?
3. Asemointi suhteessa kysymykseen ”Kuka minä olen?” ja sitä kautta normatiivisiin diskursseihin.

¹ Tämän metaforisuuden säilyttämiseksi on myös perusteltua käyttää suomen kielen – metaforista – ilmausta ”asemointi” usein käytetyn ”positiionin” asemesta.

Koska Harré ja van Langenhoven korostavat tarinalinjan merkitystä asemoinnin kehyksenä, etenee heidän analyysinsa kokonaistulkinnasta osiin. Bamberg puolestaan etenee asemointi ja taso kerrallaan tarinasta kerrontatilanteen kautta laajempiin tulkintoihin. Lähestymistapa asettaa vaatimuksia tutkimuskohteeksi soveltuvalla aineistolla. Vuorovaikutuksen ja tilanteisen performatiivisuuden analyysi (taso 2) avaa menetelmän myös vuorovaikutuksen tutkimuksen suuntaan (näiden suhteista, Korobov 2001). Näistä suunnista tulevat tutkijat mielellään painottavatkin juuri tasoa 2, samalla kun monet ovat suhtautuneet epäillen mahdollisuuksiin dokumentoida tason 3 ”mukana kannettavia” identiteettikuvia (Day & Kjaerbeck 2013; Hall 1999; Korobov 2013). Toisaalta puhtaasti yhden henkilön monologiset, elämäntarinan esittävät kertomukset eivät mahdollista tason 2 analyysiä. Bamberg ja monet etnometodologisesta keskusteluanalyysistä vaikutteita saaneet kirjoittajat suosivatkin ennen kaikkea tallenteita ”luonnollisista” (*naturally occurring*) vuorovaikutustilanteista.

Haastattelujen asema tutkijan kokoamina aineistoina on kiinnostava ja tärkeä rajatapaus. Erityisesti De Fina (2009, 234–237) on argumentoinut sen puolesta, että haastattelut on syytä ottaa asemoinnin vuorovaikutteisen analyysin piiriin. Etnometodologian näkökulmasta haastattelut eivät täytä ”luonnollisen” aineiston kriteereitä, koska ne eivät edusta ”luonnostaan” (ilman tutkijaa) eteneviä toimintatilanteita (Potter 1996; 2004). Kuitenkin myös tutkimusluvan pyytävä ja videokameran huoneeseen asentava tutkija osallistuu tiedon tuottamiseen. Vastakkainasettelun sijaan Susan Speer (2002; 2008) esittää, etteivät diskurssi- tai keskusteluanalyysin omat lähtökohdat tarjoa teoreettista tai käytännöllistä syytä ylläpitää ehdotonta rajaa ”luonnollisten” ja ”keinotekkoisten” (*contrived*) aineistojen välillä. Speer (2002, 518) huomauttaa, että keskusteluanalyysissä konteksti ei

määräydy koskaan etukäteen vaan on osallistujiensa käytäntöjen ja projektien tuottamaa. Miten mielekästä on sen vuoksi jakaa kontekstit etukäteen luonnollisiin ja keinotekoisiiin?

Tässä artikkelissa emme lähde siitä oletuksesta, että haastattelun vuorovaikutus tyhjentyy ”vallitsevan kysymys–vastaus -formaatin rooleihin” (Potter 1996, 135). Sen sijaan tutkimme haastatteluja toimintatilanteina, joissa osallistujat koko ajan asemoivat itseään ja toisiaan aktiivisesti useilla eri tasoilla. Intersubjektiivisen ymmärryksen pelisäännöt toimivat myös haastatteluissa: näkyvimmin silloin kun tiukka kysymys–vastaus -formaatti ei dominoi tilannetta. Potter (2004, 205) ehdottaakin, että erottelua luonnollinen–keinotekoinen ei ole syytä käyttää aineistojen kategorisointiin vaan teoreettisena lähtökohtana. Esimerkiksi haastatteluja ei tällöin tarkastella vain tiedon keruun menetelminä vaan luonnollisina vuorovaikutustilanteina osallistujien kesken.

Oma esimerkkinämme valaisee sitä, miten keskustelun nimeäminen ”haastatteluksi” ja sisällyttäminen osaksi tutkimushankkeen aineistoa ei määritä tilanteen rakentumista. Aineistonamme on ”Ailaksi” nimeämämme 91-vuotiaan naisen elämäkerrallinen haastattelu. *Tervaskanto 90+* -projektissa on kerätty yli 90-vuotiaiden tamperelaisten haastatteluja alkujaan vuosina 1995–96 (Hervonen, Jylhä & Oinonen 1996, 7–9) ja uudestaan vuonna 2012. Nyt tutkittavana oleva haastattelu kuuluu jälkimmäiseen ryhmään. Haastatteluja koottiin yhteensä 45, ja niitä oli tekemässä sekä yliopiston tutkijoita että pitemmälle ehtineitä opiskelijoita, kuten tutkitussa tapauksessa. Tämän artikkelin kirjoittajat eivät toimineet haastattelijoina tai muuten osallistuneet aineiston keruuseen. Haastattelut on jäsennelty teemahaastattelun tapaan, eli ne tukeutuvat ennalta laadittuun haastattelurunkoon ja siten muistuttavat vallitsevaa kysymys–vastaus -formaattia.

Toisaalta haastattelijoita koulutettiin antamaan haastateltaville mahdollisimman paljon vapaata puhetilaa. (Lumme-Sandt 2017.)

Tutkitussa tapauksessa haastattelutilannetta mutkisti kaksi asiaa. Haastattelun virikkeenä (Törrönen 2017) toimi valokuva-albumi, jonka äärellä haastateltava muisteli henkilöitä, paikkoja ja tapahtumia. Kerronta on siis varsin hyppelehtivää, eivätkä viittauskohdat aina selviä litteroidun tekstin tai äänitteen pohjalta. Toinen erityisyys, joka kenties häiritsee pyrkimystä koota haastattelun avulla tietoa haastateltavan elämänvaiheista mutta palvelee monin tavoin tätä artikkelia, on haastateltavan tyttären läsnäolo haastattelun alkuvaiheessa. Tyttären läsnäolo johtaa toistuviin neuvotteluihin kertomusten päätelmistä ja arvioinnista juuri siinä mielessä kuin Elinor Ochs ja Lisa Capps (2001) ovat esittäneet. Kolmen henkilön vuorovaikutuksesta juontuu myös vuorovaikutteisen asemoinnin korostuminen haastattelussa. Tästä johtuen Bambergin esittämä asemoinnin analyysi soveltuu poikkeuksellisen hyvin tämän haastattelun analysointiin.

Aineiston litteroinnin tarkkuus – sanasta sanaan – määrittää tehdyn analyysin rajoja. Vuorovaikutuksen tarkemman analyysin kannalta tärkeät vuorovaihtoon, päällekkäispuhuntaan, taukoihin ja äänen vaihteluun liittyvät nyanssit puuttuvat litteroidusta versiosta samoin kuin merkinnät henkilöiden sijainnista, eleistä ja katseen suunnista (Goodwin 2007; Peräkylä 2016; Ruusuvuori 2016). Asemoinnin analyysin ydinajatuksena on eritellä hienojakoisesti kerronnan eri tasoille sijoittuvia sanallisia ja toiminnallisia asemointeja. Näin ollen se taipuu välineenä erinomaisesti pidemmällekin keskusteluanalyysin suuntaan, vaikka emme tässä artikkelissa kurottaudu sinne. Kaikki analyysissä käytetyt otteet on kuunneltu useaan kertaan. Tulkinnan helpottamiseksi olemme jakaneet juoksevan tekstin riveittäin eteneväksi. Tähän sisältyy tietenkin jo

tulkintaa, mutta pidämme sitä hyödyllisenä analyysin dokumentoinnin ja tarkkuuden kannalta.

Analyysissa koetlemme asemoinnin analyysin työkaluja haastattelussa. Keskeisenä kysymyksenä on pohtia, kuinka asemoinnin analyysin avulla saadut tulokset suhteutuvat perinteisiin kerronnallisen identiteetin tulkintoihin. Ensimmäiseksi tarkastelemme tarinoita, joiden kautta kerronnallista identiteettiä haastattelussa rakennetaan: tarjoaako haastattelu tekstiaineistona yhden jatkuvan tarinalinjan vai esiintyykö siinä useita, pienempiä kertomuksia. Kysymys on empiirinen ja tähtää tutkittavan analyysiyksikön tunnistamiseen. Se myös liittyy olennaisesti kysymykseen, tarkastellaanko kertomusta retorisenä, tilanteisena toimintana (Phelan 2005, 18) vai kognitiivisena mallina, jonka avulla toimintaa järjeistetään ja jäsennetään (Herman 2003, 2). Kumpikin mahdollistaa sekä pienten että suurten kertomusten tutkimisen, mutta edellinen kiinnittää huomion kertomisen ja tarinan väliseen kehkeytyvään suhteeseen ja jälkimmäinen abstrakteihin todellisuutta merkityksellistäviin malleihin. Kuten kognitiivisen kertomuksentutkimuksen keskeinen teoreetikko Monika Fludernik (1996, 34) on esittänyt, kerronnallistaminen on tapa tehdä jostakin kertomus: jopa lähtökohtaisesti epäjohdonmukaisiin aineistoihin voi sovittaa kerronnallisuuden makrokehyksen, jolloin tulkinnan tuloksena on kertomus.

Tarinoiden tunnistamisesta ja erittelystä etenemme tarkastelemaan kysymystä tarinan ajan suhteesta kertomisen ajan asemointeihin: voidaanko tarinan ja kerronnan ajat erottaa analyttisesti toisistaan. Kaksi ensimmäistä analyysilukua keskittyvät siihen, kykeneekö testaamamme analyysimalli tavoittamaan vaihtelevia ja jopa osin vastakkaisia asemia haastattelusta paitsi tarinan myös kerronnan tasolla. Samalla tarkastelemme, löytyykö haastattelusta linkkejä sosiaalisesti ohjaaviin diskursseihin. Analyysin kolmas ja neljäs luku

keskittyvät vuorovaikutustilanteen erittelyyn. Haastateltava ja hänen tyttärensä käyvät kamppailua puhumisen ja arvioinnin oikeuksista, ja tähän osallistuu myös haastattelija.

Analyysia ja koko artikkelia läpäisee kaksi toisiinsa liittyvää kysymystä: ovatko asemoinnin tasot eroteltavissa analyttisesti hyödyllisellä tavalla sekä saadaanko analyysilla esiin oman asemoinnin ja (rakenteellisen) asemoiduksi tulon välistä dynamiikkaa Bambergin toivomalla tavalla. Vastaukset näihin kysymyksiin valaisevat asemoinnin analyysin hyötyä kerronnallisen identiteetin tutkimukselle ja laajemminkin yhteiskuntatieteelliselle kertomuskertomukselle. Valitsimme artikkelissa esitettävät otteet seuraavilla kriteereillä: 1) poimimme selvästi kerronnalliset kohdat (emme esimerkiksi pitkiä jaksoja, joissa katsellaan valokuvia ja nimetään kohteita); 2) poimimme erityisesti kohdat, jotka liittyivät elämän käännekohtiin (Denzin 1989) ja 3) poimimme kohdat, joissa kolmen läsnäolijan välinen asemointi nousi havainnollisesti esiin.

Pienten kertomusten sikermä

Haastateltava on yksin asuva 91-vuotias nainen, maaseudulla niukoissa oloissa kasvanut entinen jalkinetyöläinen. Haastattelun alussa Ailan ääni särkyy, kun hän muistelee syntymäaikaansa ja sisällissodan ("kapinan") jälkeistä ankeutta. Sitten Aila alkaa kertoa itsenäistymisensä alkua.

Ote 1: Ensimmäinen palkka

- 1 Mutta siel (sitten sitten) kumminkin kitkuteltiin
- 2 ja 13-vuotiaana lähteny.

- 3 [tauko 9 s] Ensin niille parempiosaisille semmosille jotka ei mitään
palkkaa maksanu.
- 4 Kun te 13-vuotiaan lapsen otatte
- 5 niin mitä te siltä vaaritte?
- 6 Mutta sitten kun olin siinä aikani
- 7 niin minulle kävi sitten niin,
- 8 että minä pääsin semmoseen
- 9 paikkaan jossa isäntä oli sellanen
- 10 että se makso oikein palkan mulle.
- 11 Ja se se oli mulle ihmeellinen asia.
- 12 Kato minä sain joka kuukausi--

Yksilöä laajemmat yhteiskunnalliset ja historialliset olot asemoivat perheen "ankeaan aikaan". Niukkuuteen asemoiduksi joutumisen ja oman ponnistelun jännite nousee kiteytetysti esiin alun ilmauksessa "sieltä sitä kumminkin kitkuteltiin" (taso 1). Asemoiduksi tuleminen korostuu taas rivillä 3, kun "parempiosaiset" eivät katso tarpeelliseksi maksaa apulaiselleen palkkaa. Ailan retorinen taito korostuu riveillä 4–5, kun hän te-passiivia käyttämällä haastaa yleisönsä pohtimaan, mitä se vaatisi töihin ottamaltaan 13-vuotiaalta. "Sinä" ja "te" -sanojen viitekohta ei aina ole rajattu yhteen tiettyyn ihmiseen tai ihmisjoukkoon, vaan niitä käytetään usein yhtenä passiivin versiona. Tämän passiivin erityisyys on siinä, että se voi viitata yhtä aikaa moneen suuntaan: puhujaan itseensä,

konkreettiseen vastaanottajaan tai ihmisiin yleensä. Sosiolingvisti Jarmila Mildorf (2006) on kuvannut tätä ”kaksoisdeiktisen” sinä-passiivin käyttöä keinona, jolla kuuliija kutsutaan osalliseksi eettistä dilemmaa. Tässäkin ”te” voi olla passiivimuoto eli viitata ylimalkaan parempiosaisiin aikuisiin mutta puhutella myös tutkimuksen tekijöitä. Puhe ”13-vuotiaasta lapsesta” työssä asemoi tarinan päähenkilön alisteiseen ja haavoittuvaan tilanteeseen samalla, kun nykyhetken kertoja ilmaisee myötätuntoa tuota menneisyyden lasta kohtaan.

Riviltä 6 alkaa elämän kääntyminen parempaan suuntaan. Silti myös muutos alkaa siitä, että Aila asemoidaan uudelleen: ”minulle kävi sitten niin” ja ”minä pääsin”. Elämä muuttui paremmaksi, mutta riippuvaisuus parempiosaisista ei katoa minnekään. Haastattelun loppupuolella haastattelija kysyy, miten maailma on haastateltavan mielestä muuttunut tämän elämän aikana. Tämä toteaa kaiken tulleen ”täysin erilaiseksi”, ja alun elinolosuhteiden niukkuus saa nyt suuremmin poliittisen tulkinnan:

Ote 2: Hävinnyt työväki

- 1 ja, sitten kato kato kun kapina oli ollu
- 2 ja työväestö oli hävinnyt sen, niin...Niin.
- 3 Niin sitä kurjuutta oli sitten kuule, joka sorttia.
- 4 En mä viitti ihan kaikkia puhua
- 5 mutta, kyllä mää paljon tiedän.

Aila asemoi elämänsä alun laajaan poliittiseen kontekstiin, sisällissodan hävinneiden joukkoon syntyneeksi. Haastateltava ei loppuun saakka vastaa kysymykseen suurimmasta

elämän muutoksesta, mutta sisällissodan jälkeisen kurjuuden ja ahdingon väistyminen näyttää olevan yhä, 2010-luvulla, elämää keskeisesti jäsentävä asia.

Sisarensa avulla Aila pääsee Tampereelle kenkätehtaalle töihin. Sodan jälkeen, perheellisenä, hän itse ja omin päin hakeutuu toiseen kenkätehtaaseen osapäivätöihin. Kenkien ”siulaaminen” oli ”vaativaa työtä”. Taitavan työntekijän asema tulee esiin kahdessa eri kohtaa haastattelua:

Ote 3: Taitava työntekijä

- 1 Ja se oli vaativaa työtä.
- 2 Ja mulle, se joka joka sitä yritti tehrä
- 3 niin ei siitä tullu mitään ja sillain,
- 4 ja posse tuli sanoon mulle että kuule
- 5 mees tonne kuule nyt.
- 6 Juu ja minä sitä rupesin tekeen ja minähän sitä teen.
- 7 Jumaliste ja niin kauheella vauhdilla
- 8 että siel täyty toistenkin tehrä.
- 9 Siitähän ne mua vihaskin
- 10 kun noin minä tuppasin aina vähän tekemään enemmän.

Työnjohtaja ohjaa haastateltavan koneelle, jonka edellinen käyttäjä on ensin todettu riittämättömäksi taitonsa, voimiensa tai nopeutensa suhteen. Riveillä 7–10 Ailan voi tulkita

asemoivan itsensä ja tulevan asemoiduksi ristiriitaan perinteisen työväen solidaarisuuden kanssa tekemällä niin paljon, että muut vierastavat häntä. Eläkkeelle jäämisestä kertomisen yhteydessä Aila palaa poikkeukselliseen kykyynsä työntekijänä ja työnantajan siitä osoittamaan erityissuosioon. Oteissa 2 ja 3 piirtyy kaksi hyvin erilaista suhdetta työväen solidaarisuuteen. Alussa, hävityn sisällissodan jälkeen, vallitsee koko omaa elämämpiiriä värittävä huonompiosaisten niukkuus. Myöhemmin, omalla työuralla, korostuvat yksilönä menestyminen ja hyvät suhteet pikemminkin työnjohtoon kuin muihin työntekijöihin.

Monet pienet kertomukset koskevat Ailan puolisoa. Haastattelija on jo lopettelemassa keskustelua, kun Aila kiinnittää huomionsa valokuva-albumiin ja ryhtyy kertomaan:

Ote 4: Komea mies

- 1 Aila: [...] kato kuule tämmö- tämmönen jätkä tulee kuule..
- 2 K: Niin..
- 3 Aila: [naurahtaa] Kysyyn. Joo.
- 4 Ja pentele, menin sen kaa naimisiin ja..
- 5 K: Niin.
- 6 Aila: 26 vuotta kun oli.
- 7 K: Juu.
- 8 A: Mutta, katos kun mä näytän sulle viel.. Tässä kun mä.. [tauco 5 s]
Mul ois mul ois sitä.. [tauco 8 s]

9 Kato se on veljensä kanssa tossa.

10 K: Joo. Joo.

11 Aila: Joo mut ei se veli oo ollenkaan yhtä hyvän näkönen.

12 K: Niin. [naurahtaa]

13 Aila: Ei kyllä mä sen paremman siitä nappasin mutta, [tuhauttaa] (--)
[nauraa],

14 tämmöstä siitä sitten tuli

15 mutta en mää tiedä

16 hyvin mul menny on kato--

Ote korostaa Ailan omaa aktiivisuutta ja valintaa (rivit 4, 13). Jo toista kertaa haastattelun kuluessa hän korostaa sitä, miten komea hänen miehensä oli, ainakin komeampi kuin veljensä. Ristiriita oman valinnan ja sen ongelmallisten seurausten välillä pilkahtaa rivillä 4 ("pentele") ja vielä selkeämmin rivillä 14. Ensin mies on komea ja "se parempi", sodan jälkeen "tämmöstä siitä sitten tuli". Samanlainen pieni kertomus avioliitosta tulee esiin jo haastattelun alussa, jossa haastattelija käy läpi kertojan elämänvaihteita.

Ote 5: Naimisiin meno

1 K: Minä vuonna te ootte naimisiin menny?

2 Aila: Vuonna '42.

3 K: Joo.

- 4 Aila: Juu ja se oli helluntaipäivä.
- 5 Mä oon silloin mennyt naimisiin ja,
- 6 jota minä olen sitten monta kertaa, olen katunut
- 7 mutta, tässä mä nyt kumminkin olen, ja tämmösenä olen vielä.
- 8 Ja ankaraa työtä kuule tehnyt koko koko ikäni.

Kuten edellisessäkin otteessa, Aila kertoo että *hän* meni naimisiin, eli hän ei valitse vaihtoehtoa ”me menimme” naimisiin. Hän menee naimisiin, ja hän katuu sitä monta kertaa jälkeensä. Yhteistä kategoriaa ”me” ei näytä syntyvän. Kertoja asemoi kuitenkin itsensä vahvasti selviytyjien joukkoon (rivi 7). Tarinan tasolla hän asemoi itsensä ankaran työn tekijäksi, mutta tässä kommentti kohoaa myös häntä itseään koskevaksi identiteettisitoumukseksi (rivi 8; taso 3). Painopiste ei ole pelkästään siinä, mitä hän on tehnyt, vaan mitä hän on ja miten hän kutsuu esiin suomalaisen työn eetosdiskurssin (Kortteinen 1992).

Asemointien erilaisuudet ja ristiriitaisuudet osoittavat, että aineistona on pikemminkin rikas pienten kertomusten sikermä (Bamberg 2006; Georgakopoulou 2006; 2007; 2015) kuin mikään yksi mielensisäisenä kokonaisuutena jäsentävä ja haastattelussa esitettävä ”Ailan kertomus”. Pienet kertomukset eivät ole missään kronologisessa järjestyksessä, vaikka haastattelija yrittääkin edetä aikajärjestyksessä. Tutkijat kykenevät tietenkin lukemaan tällaiset erilliset kertomukset myös yhdeksi kokonaisuudeksi ja esittämään ne sitten vaikkapa ”Ailan kertomuksena” (esim. Hyvärinen 1994). Tällöin sivuutetaan yksi analyysivaihe, kunkin pienen kertomuksen tilanteisuuden analyysi, ja tuodaan tutkija

mukaan tuottamaan kokonainen kertomus – useinkaan pohtimatta tarkemmin tätä tutkijan tulkitsevaa roolia.

Tässä artikkelissa valitsemamme lukutapa tekee tutkijan valinnat ja päätelmät paremmin näkyviksi. Korostamme sitä, että pienet kertomukset ovat tekstuaalisesti olemassa empiirisessä aineistossa, mutta suuri kertomus on tutkijan oman kerronnallistavan kognition, päättelyn ja intuition tulosta. Tukeudumme tässä retorisen kertomuksen tutkimuksen määritelmään, jonka mukaan kertomuksessa on olennaista kertomisen tilanne osallistujineen ja siihen kytkeytyvä tarkoitusperä (Phelan 2005, 18). Emme tietenkään sulje pois sitä mahdollisuutta, että *jotkut* kertojat *joissakin* haastatteluissa todella kertovat yhden ja pitkälti itse koostetun kertomuksen, jota pienemmät osatarinat saattavat elävöittää. Jätämme tällä erää myös pohdittavaksi kysymyksen siitä, kuinka pitkälle tämä sikermäisyys luonnehtii kaikkia kerronnallisia haastatteluita. Ailan haastattelussa käydään jatkuvaa vuorottelua tarinan ajan asemointien ja kertomisen ajan merkitysten neuvottelemisen välillä ja viittauksia kolmannen tason pysyvämpään identiteetinmuodostukseenkin löytyy. Seuraavaksi testaamme tarkemmin mahdollisuutta erotella tarinan ja kerronnan ajat toisistaan.

Tarinan ja kerronnan ajat

Haastattelun loppupuolella haastattelija kysyy, mikä on haastateltavan mielestä tämän pitkäikäisyyden salaisuus. Vastaus on kertojalle tyypillinen: lähdetään kaukaa menneisyydestä, käydään lähes nykypäivässä, palataan kauas ja annetaan monta eri vastausta.

Ote 6: Pitkän iän salaisuus

- 1 Herrajeesus. Öö öö kuule öö,
- 2 tavallisia perunoita ja, suolasilakkaa ja, silakan suolavettä syötiin kuule,
sillon huonona aikana kuule.
- 3 K: Mm.
- 4 Aila: Tiedäksää, tiedäksää semmosen, kun tehdään vesivelliä? Meillä
öö, meillä päin,
- 5 isä oli kato noita kivimiehiä
- 6 ja, se oli sitten vähän sen verran kato nääs,
- 7 ne parempiosaset tartti sitä.
- 8 [Välistä poistettu rivit 8–29, jossa Aila kertoo isänsä rakennustöistä ja
tämän toisesta avioliitosta olleesta sisaresta, jonka äiti oli ”semmoseen
lentävään keuhkotautiin kuollut” ja jättänyt kolmen kuukauden ikäisen
tyttären.]
- 30 Niin... Mutta kun se kuoli nyt jo viis vuotta takaperin
- 31 ja, se oli sitten kans semmonen että, kun se kuoli
- 32 niin se tuppas tekeen mulle kans vähän,
- 33 kun se oli viimeinen, jonka minä tunnen ja tiedän.

Avauksen ”herrajeesus” kommentoi suoraan kysymystä ja haastateltavan vaikeutta vastata siihen. Seuraavalla rivillä haastateltava asemoi itsensä tavallisen kansan ja

vaikeina aikoina eläneen ikäpolven joukkoon (taso 1). Ailan aktiivinen ote vuorovaikutuksesta korostuu rivillä 4, jossa hän tekee aloitteellisen kysymyksen haastattelijalle, varmistellen, tuntee ko haastattelijaa heillä päin tehdyn vesivellin (taso 2). Melisa Stevanovicin (2016, 212) käsittein haastateltava ohittaa haastattelijan toiminnallisen auktoriteetin määrätä keskustelunaiheet ja -avaukset. Pitkin haastattelua hän on haastateltava, joka kysyy itse asioita haastattelijaltaan ja arvioi haastattelua, kuten riveillä 1 ja 4 (taso 2).

Yleiseen niukkuuteen asemoimisen jälkeen hän nostaa isänsä aavistuksen parempaan asemaan riveillä 5–7, koska hyväosaiset tarvitsivat isän työpanosta. Tämä kertomuksen lanka kuitenkin katoaa hetkeksi ja hän siirtyy puhumaan viisi vuotta sitten kuolleesta sisarpuolestaan ja tämän äidistä. Riveillä 30–33 hän kertoo sisarensa kuoleman aiheuttamasta yksinäisyydestä. Haastateltava ei asemoi tässä itseään suoraan tuntevaksi tai kokevaksi ihmiseksi vaan metaforisesti elämän kolhujen kohteeksi: ”se tuppas tekemään mulle kanssa vähän”. Mitä ”se tuppas tekemään”, sitä hän ei ryhdy tarkemmin avaamaan. Rivit 32–33 kuitenkin varmistavat, että ongelma liittyy oman ikäpolven katoamiseen ja muistamiseen. Katkelmassa siirrytään joustavasti viiden vuoden takaisesta menetyksestä kertomishetkeen, jolloin menetys tarkoittaa ikäpolvensa viimeiseksi jäävää yksinäistä vanhusta (taso 1).

Vastaus ei kuitenkaan pääty tähän. Heti perään hän kertoo sisarensa pojasta, joka on ollut Helsingissä suuryhtiön johtotehtävissä ja esiintynyt usein Kauppalehdessä. Hän kertoo syntymäpäivistään, joilla hän on juuri kertonut kutsutuille, että ketään ”omia” ei ole tulossa, kun tämä sisaren poika saapuu. Yksinäisestä vanhuksesta päästään parilla rivillä vanhukseen, jonka talouselämän eliittiin kuuluva sukulainen saapuu juhlistamaan

syntymäpäivää. Aila itse nauraa tälle käänteelle ja ilmaisee siten haluavansa myös viihdyttää kuulijaansa (taso 2), ennen kuin palaa vastauksen alun teemoihin:

Ote 6 (jatkuu)

49 Juu en tiedä kuule.

50 K: Mm.

51 Aila: Kato siel oli semmosia taloja kuule jossa semmosta vesivelliä syötiin ja,

52 mutta meillä ei syöty.

53 Kato se isä oli sen verran, semmonen sisukas

54 kun minäkin.

55 Ja sitten kun toiset tartti sitä.

56 Niin meil-meillä syötiin kyllä ruisleipää.

Kertoja päätyy näin täsmentämään alussa kehiteltyä asemointia. Rivillä 49 hän palaa vaikeuteensa vastata kysymykseen eli tuottaa aseman, joka ilmaisee epävarmuutta vastaamisessa. Vaikeus saattaa kieliä vuorovaikutuksen kulttuurisista odotuksista, pyrkimyksestä välttää itsekehua (sisukkuuden kuvaus) tai ainakin vähätellä sitä (työstää tasoa 2). Koska isä oli "sisukas", heillä syötiin ruisleipää eikä vesivelliä (ruisjauhoista keitettyä velliä). Nyt lapsuudenkoti tulee asemoiduksi jonkin verran parempaan asemaan kuin köyhimmät taloudet. Perusteena on isän sisukkuus, jonka kertoja ottaa myös omaksi piirteekseen. Käsiteltyään hetken ruokia Aila palaa kysymykseen:

Ote 6 (jatkuu)

63 Vai sitten minä voin kertoa vielä yhden, yhden jutun se semmonen kun

64 mä olin siellä kotopuolella ja,

65 kuule oli semmosta maksasairautta semmosta, että silmät kävi
keltasiksi

66 ja, mikä se semmonen on.

67 Ja mä olen nyt vanhemmiten kuullu

68 noista, telkkarista ja noista että,

69 että niitä oli kahdenlaista.

70 Kun naapurissa se, poika sairasti samaa kun minä,

71 ja minä paranin ja se kuoli.

72 Mä aattelin että, sil oli varmaan sitten se erilainen kun mulla.

73 Herranjumala. Ei tuu ei tuu toista kertaa semmonen tauti kyllä enää.
Niin.

74 K: Mm-m.

75 Aila: Vai mikä se se mikä sen salaisuus on?

Aila liikkuu tässäkin koko ajan kerrontatilanteen ja kuulijan huomioon ottamisen (taso 2; rivit 63, 65, 66, 75) sekä menneisyyden tapahtumien (taso 1; rivit 64–65, 70–71) välillä.

Kuulijan puhuttelu korostaa kertojan aktiivista retorista otetta eli sitä, miten hän ei vain vastaile annettuihin kysymyksiin vaan suuntautuu aktiivisesti yleisöönsä ja osallistuu tilanteen ohjaamiseen. Riveillä 65–71 hän kertoo pienen tarinan lapsuuden aikaisesta maksasairaudesta. Haastateltava paranee, naapurin poika kuolee. Kertoja on päätellyt, että naapurin pojalla on täytynyt olla taudin eri versio mutta päivittelee heti perään omankin taudin ankaruutta. Kaiken tämän monipolvisen pohdinnan päätteeksi Aila onnistuu päättämään vastauksensa kysymykseen. Oliko pitkän iän salaisuus se, että naapurin poika kuoli, hän ei, vai että sama tauti ei enää iske? Vai se sisukkuus, joka tätä kaikkea kannattelee? Ajallisesti hyppelehtivä vastaus solmii yhteen selviämisen resursseja (isä, ruisleipä) ja elämän arvaamattomuuden (sisaren äidin, sisaren, naapurin pojan kuolemat ennen kertojaa). Antamatta yksiselitteistä ja suoraa vastausta Aila palauttaa kysymyksen kainosti takaisin tutkijoille. Hän ei ole pelkästään tutkimuksen kohde, hän on itsensä tasaveroiseksi keskustelukumppaniksi asemoiva toimija (taso 2).

Aila liikkuu herkästi tarinan ja kerronnan asemien välillä, mutta menneisyyden tarina-aineokset ja niistä haastattelijalle kertominen ovat selvästi erotettavissa. Tarinan tasolla asemoinnit vaihtelevat köyhän lapsuuden, vanhuuden yksinäisyyden, miehen menettämisen ja toisaalta kovan työn ja erilaisen menestyksen välillä. Vuorovaikutuksen tasolla asemoinnissa avautuu seuraavaksi käsiteltävissä lainauksissa kamppailu, joka sekä täsmentää että korjaa edellä syntynyttä kuvaa. Tarkastelemme ensin äidin ja tyttären välistä neuvottelua ja sitten haastattelijan toimintaa asemoijana.

Äiti ja tytär asemoivat kerronnan tilanteessa

Tilanteinen asemointi alkaa heti siitä, kun haastattelija (K) käynnistää nauhurin ja tytär (T) ottaa tilanteen määrittelyn ohjat:

Ote 7: Kahvit kuitenkin

- 1 K: Noin.
- 2 T: Kuinka pitkään toi haastattelu (--)?
- 3 K: Tää ihan riippuu että,
- 4 lyhyin on ollu tunnin ja pisin on ollu kaks ja puol tuntia.
- 5 T: Jaa. Mä nyt laitoin sen kahvin päälle kuitenkin.
- 6 K: [naurahtaen] No niin, joo.
- 7 T: Sammutat sitten nauhurin välillä--

Suurten kertomusten tutkija saattaisi sivuuttaa koko jakson haastattelun käynnistämiseen liittyvänä teknisenä rupatteluna. Tässä kuitenkin keskustellaan koko tilanteen kehyksestä ja eri toimijoiden asemista ja puhumisen oikeuksista siinä (Davis & Harré 1990, 53–54). Usein myös ajatellaan liian yleistäen, että kun kehyksenä on haastattelu, keskeiset asemat kuuluvat haastattelijalle ja haastateltavalle. Tätä täydentää monesti ajatus, että kontrolli, valta ja toiminnallinen auktoriteetti ovat itsestään selvästi haastattelijalla (Kvale 2006; Stevanovic 2016, 212–213). Rivin 7 paradigmaattisen toiminnan kautta voimme kuitenkin päätellä, että tytär mieltää olevansa emäntä ja kohtelevansa haastateltavaa vieraana (kategorioista, Silverman 1998, 77–97; Suoninen 2012, 118). Tässä emännän asemassaan hän sitten suorasukaisesti ohjeistaa haastattelijaa nauhurin käytössä. Puhuttelun tyyli kutsuu esiin myös ikäeron: nuoremman ja vanhemman naisen asemat (Ronkainen 1989). Tytär ilmoittautuu toimijaksi, jolla on oikeus osallistua tilanteen

rakentamiseen ja roolitukseen. Äiti, haastateltava, sivuutetaan tässä tilanteen alustavassa rajauksessa kokonaan.

Kahvitauon aikana tytär tulee aktiivisesti mukaan keskusteluun ja alkaa esitellä perheen valokuvia ja historiaa. Aila ja hänen tyttärensä keskustelevat kertojan puolisosta, hänen työstään huoltoasemalla ja kuolemastaan keuhkosityöpään. Otteessa asemoidaan isää menneisyyden tasolla (1) ja puhujia itseään luotettavan tiedon lähteenä (taso 2). Tytär myös asemoi itsensä toiseksi haastateltavaksi.

Ote 8: Hyvä isä

- 1 T: Nolo juttu,
- 2 että isä niin nuorena kuoli – hyvä hyvä isä.
- 3 Aila: Mutta ne jotka sieltä sodasta jonkinlaisina palas,
- 4 niin ei ne tullut terveinä.
- 5 Kun tämäkin oli kuule viisi vuotta siinä,
- 6 kun laulussa sanotaan että kun pohja
- 7 Vienanlahdesta Laatokkaan me miekalla piirrämme rajat, näin,
- 8 ja isä oli tässä sillanpääasemassa viis vuotta.
- 9 Kun se tulee sitten kuulkaa tänne, ja rupeaa elään
- 10 ei ne ollut terveitä.
- 11 Ei kukaan ollut terve joka sieltä tuli.

12 T: Vaikkei fyysisesti ollut

13 mutta henkisesti oli,

14 se on ilman muuta kun ajattelee, mitä se oli,

15 koko ajan pelkää siellä sitten.

16 Aila: Niin, kun ne vähän ajan päästä aina öisin näki sitten unissa niitä,

17 helevetti soikoon.

Harrén ja van Langehovenin (1999, 1) sanoin tässä luodaan ”paikallista moraalista järjestystä”, eli määritellään isälle sopivaa paikkaa perheenjäsenten tarinoissa. Tytär kertoo isästään tarinaa, jossa tämä on työölojensa uhri ja kuolee liian nuorena, on ”hyvä isä”. Aila kuitenkin vaihtaa kontekstin työpaikalta sotaan. Kontrastoiva ”mutta” lauseen alussa (rivi 3) kertoo, että hän haluaa haastaa selityksen ja kenties koko asemoinnin ”hyvä isä”. Sodasta puhuessaan äiti lainailee, ilmeisen kriittisesti, sodan ajan kansallismielistä propagandaa, Akateemisen Karjalaseuran kunniamarssia (rivi 7). Kolmeen eri kertaan, vähän eri sanoin mutta yhtä kategorisesti, Aila toteaa, että ”ei kukaan ollut terve, joka sieltä tuli” (rivit 4, 10, 11). Hyvä isä on nyt asemoitu sairaaksi puolisoiksi.

Tyttären vastaus (rivi 12) sisältää viittauksellisen monitulkintaisuuden. Jättääkö hän rivin lopussa pois äitinsä käyttämän sanan ”terve”, jolloin hän jatkossa korostaisi isän henkistä terveyttä ja olisi eri mieltä äitinsä kanssa, vai sen kategoriaparin ”sairas”, jolloin äiti ja tytär olisivat otteen jälkipuolen suurin piirtein samaa mieltä? Rivillä 16 äiti näyttää tulkitsevan asian niin, ettei heillä tässä asiassa ole erimielisyyttä. Tätä tulkintaa tukee myös se, että äiti ja tytär kumpikin johdonmukaisesti välttävät kategoriaparin delikaatimpaa määrettä

”sairas”. Äiti korostaa toistuvasti sitä, miten sodasta tulleet olivat ei-terveitä. Varovaisuus näkyy myös persoonapronominin vaihdoksessa rivien 9 ja 10 välillä: ensin puhutaan siitä, ”kun se [isä] tulee”, mutta siirryttäessä ongelmaan sanotaankin, että ”ei ne terveitä olleet”. Aikaisemmin äiti on kuitenkin maininnut, että puoliso ei haavoittunut sodassa. Isää koskeva aseointi liittyy edelleenkin menneisyyteen ja tarinan tasoon (1). Isästä puhuessaan tytär ja äiti asemoivat itseään ja toisiaan myös jaetun menneisyyden asiantuntijoina. Puhumisen oikeudet ja velvollisuudet ovat siis kaiken aikaa kiistanalaisia (Harré ja van Langenhove, 1999, 1). Äiti pitää kiinni episteemisestä ja kerronnallisesta asemastaan, vaikka keskustelun aikana näyttääkin tyttären mielestä tunnistavan valokuvia väärin ja sekoittavan sukulaissuhteita.

Hetkeä myöhemmin äiti alkaa kertoa polveillen töihin menostaan ja töistä palaamisesta. Keskustelijat neuvottelevat nyt siitä, kuinka usein (joskus vai useimmiten) isä oli työn jälkeen äitiä pyörällä vastassa. Tytär kuvaa isän pitkiä työpäiviä ja tiivistää:

Ote 9: Perheen elättäjät

- 1 T: Eikä se ollu laiska mies ei ollenkaan.
- 2 Aila: Ei ei ja se sano monta kertaa että saatana ku,
- 3 toi ämmähän saa parempaa tiliä kun minä. [naurua] (--)
- 4 että jassoo.
- 5 T: No sehän nyt ei pitänyt paikkaansa
- 6 mutta se että että tota isä oli tietyl lailla ylpee mies

7 se oli kasvatettu siihen että

8 että mies hoitaa perheen perheen elatuksen,

9 ja se suuttu siitä kun äiti meni töihin

10 mutta sitten se leppy

11 kun rahaa rupes tuleen.

12 Aila: [naurahtaa] Niin!

13 T: Ja oli pakko niinku s-sopeutua siihen

14 että äiti halus käydä töissä.

15 Aila: Niin se oli se.

16 T: Se oli helpompaa taloudellisesti sitten kun..

17 Aila: Se sopeutu siihen sitten kato kun

18 minä toin rahaa niin

19 että minä pärjäsillä rahalla. Niin. Niin.

20 Ja ja sitten kuule semmonen (sorasta tullu) (-) mies..

21 T: Isä oli hyvin, hyvin sosiaalinen, sosiaalinen ihminen elikkä,

22 se oli niinku semmonen jolla oli ystäviä

23 ja ulospäinsuuntautunu.

24 Et sillä oli kamalasti näitä, tuttavias ja kavereita ja tämmöstä.

Isää koskeva moraalinen neuvottelu alkaa tyttären ahkeruutta korostavasta mutta valmiiksi puolusteleavasta kommentista ("eikä se ollut"). Tämä viittaa taustaoletukseen isän laiskuudesta. Äiti jatkaa ikään kuin hyväksyen mutta kääntää puheen kärkevään sävyyn siihen, miten isä "monta kertaa" päivitteli äidin saavan parempaa palkkaa kuin hän itse. Isä esittää siis töihin menneelle äidille perheen pääelättäjän asemaa. Äidin kommentin "että jassoo" rivillä 4 voi kuulla yhtäältä kuittaavan isän väitteen tuloista perättömäksi ja toisaalta kommentoivan puolison tapaa puhua vaimostaan.

Tyttären vastaus on kiinnostava. Hän ohittaa viittauksen puhetapaan mutta on äidin kanssa samaa mieltä, että isän väite äidin isommista ansioista ei pidä paikkansa. Hän kuitenkin puolustelee isän väitettä tämän luonteella (ylpeä mies), ajan arvomaailmalla ja kasvatuksella. Tapahtumien kaari äidin töihin menossa on tyttären mukaan se, että ensin isä suuttui, "mutta sitten se leppyi", kun rahaa alkoi tulla. Asia ei kuitenkaan ollut ihan helppo tai suoraviivainen, koska tyttärenkin mielestä isän oli "pakko sopeutua" äidin työssä käymiseen. Äiti jatkaa taas toistamalla tyttärensä sanomaa. Seuraavaksi hän painottaa sanomaansa vähän arvoituksellisesti: "Minä toin rahaa niin, että minä pärjäsinkin sillä rahalla" (18–19). Jälleen kerran aviopuolisot ja perhe eivät ole "me", vaan Aila puhuu siitä, miten hän itse pärjäsikin. Hän on sekä itsenäinen että selviävä, mies taas on "semmonen sodasta palannut mies". Kun isä oli tyttären puheessa rivillä (1) "ei...laiska mies ollenkaan", hän on nyt (rivit 17–20) kuitenkin ilmeisen ongelmallinen.

Kun äiti nimeää isän olevan "semmonen sodasta palannut mies," kiirehtii tytär kertomaan isän olleen hyvin sosiaalinen, ulospäin suuntautunut henkilö, jolla oli paljon ystäviä. Tässä yritetään neuvotella isälle ja kertojille itselleen sopivia asemia yhtä aikaa kertoen ja

piilottaen. Äiti jatkaa otteen 9 jälkeen kertomalla, että isä sairastui ja joutui kulkutautisairaalaan. Tytär selittää, että isä sai diabeteksen ja ”sillä oli haimatulehdus”. Tutkimusten mukaan jopa seitsemän kymmenestä haimatulehduksesta johtuu runsaasta alkoholin käytöstä (Duodecim 2018). Monet äidin viittaukset sodan käyneeseen mieheen ja avioliiton katumiseen, kuten myös tyttären puhe isän ystävistä ja sosiaalisuudesta, on mahdollista liittää tähän kehykseen. Valokuvia katsellessa tämä teema tulee kerran esiin, silloinkin kiistan kohteena:

Ote 10: Syvärillä

- 1 Aila: Kato kun se on, Syvärijokirannassa.
 - 2 Saamari vähän pöhnässä niinku ne
 - 3 K: Mm.
 - 4 T: Mut se ei näytä siitä se pöhnä, että sitä tartte ees mainita.
- [naurahtaa]

Äiti toteaa puolisostaan, että ”se on vähän pöhnässä”. Voi päätellä, että asia ei ole kovin ihmeellinen tai harvinainen, eikä isä ollut pöhnässä kuin ”vähän”. Tytär kuitenkin näkee tärkeäksi puolustaa isän mainetta asiassa, jossa tämä tuskin poikkesi muista rintamamiehistä. Reagoimalla aiheeseen ja korjaamalla äitiään tytär ilmaisee, että aihe on tavallisuudestaan huolimatta delikaatti (ks. van Nijnatten & Suoninen, 2014) ja merkityksellistä sille, kuinka kertomusta perheestä neuvotellaan. Asemoinnin kannalta merkittävää on, ettei tytär pelkästään kiistä isän juopumusta tarinan tasolla vaan paheksuu asian tuomista esiin haastattelutilanteessa. Taas tullaan kysymykseen siitä, kuinka soveliaisuus elää ja määrittyy eri asemointitasoilla. Asemoimalla itseään ja toisiaan

erityisesti suhteessa kuolleeseen isään haastateltava ja tytär kamppailevat paitsi tarinan sisällöstä (taso 1) myös sen tulkinnoista ja kertomisen tarpeesta haastatteluhetkellä (taso 2). Haastattelijalle tuloksena oleva poukkoileva kerronta tuottaa ongelmia.

Haastattelija asemoi

Heti edellä kuvatun isän työkykyä käsitelleen keskustelun jälkeen haastattelija puuttuu tilanteen poikkeuksellisuuteen ja yrittää paluuta haastattelun kehykseen. Tätä ennen hän on yrittänyt neljä kertaa siirtyä takaisin haastatteluun kuvien katselusta ja luvannut katsoa kuvia jälkeinpäin, mutta tähän saakka tytär sinnikkäästi jatkoi kuvien esittelyä.

Ote 11: Virheelliset tiedot

- 1 K: Anteeks nyt mun on pakko sanoo
- 2 et olis hyvä jos me saatais tällain keskustella
- 3 vaikka tulee vähän hitaammin
- 4 niin ei haittaa mul ei oo kiire täs, mih-
- 5 T: Ei kun nää, on aika virheellisiä nää tiedot
- 6 näyttää olevan.
- 7 K: Niin mut se on vaan et meille on painotettu
- 8 et pitäs olla ihan kahdestaan, tervaskannon kanssa.
- 9 T: Joo se, joo mutta se että..

10 no et sä, mä mä ihmettelen jos sä saat aineistosta jotain kasaan mutta
se että

11 kai sä joskus saat sitten mutta se että kovan työn jälkeen

12 ja varmasti vääristynyttä tietoo tulee.

13 Mutta. Mää lähen, mää lähen tästä nytten kotia mä mul on, mul on

14 siel odotetaan, odotetaan mua, mua niin mää tota,

15 mää tiskaan nää vaan nää tiskit tästä. Sit mää lähen..

16 Aila: Jätä sinne ny.

Haastattelija pyrkii palauttamaan toiminnallisen auktoriteetin itselleen ja palauttamaan tilanteen Ailan haastatteluksi. Hän lähestyy tyttären ulos sulkemista ja tilanteen kehyksen vaihtoa kohteliaan varovaisesti pehmentäen sanomistaan ja vedoten annettuihin ohjeisiin ja keskeyttämisen pakkoon. Riveillä 3–4 hän antaa ymmärtää, että mahdollinen ongelma koskisi pelkästään tervaskannon puheen hitautta, ei äidin ja tyttären näkemyseroja. Nyt tytär pyrkii liittoutumaan haastattelijan puolelle ja suojelemaan tutkimusta virheellisiltä tiedoilta. Tyttären ponnekkuus asiassa korostaa sitä, etteivät edeltäneet asemointeja koskeneet erimielisyydet ole olleet vähäpätöisiä. Vielä kun tytär alkaa luovuttaa osallisuudestaan haastatteluun, asemointi jatkuu tärkeällä tavalla. Hän on lähdössä kotiin, koska siellä häntä odotetaan toisin kuin äidin haastattelussa. Heti perään hän asemoi itsensä vanhuksen huoltajan asemaan ("minä tiskaan vain nämä tiskit"), mutta äiti torjuu tämänkin tarjouksen: "Jätä sinne nyt." Jatkokeskustelua on aavistuksen hankala kuulla, kun tytär kolistelee ponnekkaasti astioita.

Lähteminen ei kuitenkaan tapahdu nopeasti eikä yhdellä kertaa. Menemättä tapahtumasarjan kaikkiin yksityiskohtiin voi sanavalinnoissa silti huomata sinnikkään asemointikamppailun. Onko kyseessä huollettava 91-vuotias ja hänen huolehtijansa, vai äiti (talon emäntä) ja hänen tyttärensä? Aila käyttäytyy tilanteessa siten, että hän kyllä odottaa tyttäriltään säännöllistä apua mutta haluaa pitää silti äidin ja emännän auktoriteetin kodissaan. Heti edellisen otteen jälkeen Aila asemoi tyttäriään uudella tavalla:

Ote 12: Huolehtiva tytär

- 1 Aila: Niin huomenna tulee, tulee toinen tytär.
- 2 K: Joo.
- 3 Aila: Se joka minusta huolehtii.
- 4 Ja on sitten saanu kaikki, hoitaa raha-asiat ja
- 5 ei mul oo muuta kun vitonen tossa pussissa niin (--).
- 6 K: Mm.
- 7 N1: Se on (-raha vetäjä), (taksiraha) niin tai.. sellan.

Poissa oleva tytär asemoidaan varsinaiseksi huolehtijaksi ja haastatteluun osallistunut tytär pikemminkin satunnaiseksi auttajaksi. Kun raha-asiat on jo siirretty toiselle tyttärelle, voisi kuvitella Ailan aseman olevan varsin riippuvainen ja epäitsenäinen. Sen sijaan Aila kertoo selviävänsä hyvin ja pitää vuorovaikutuksen tasolla kiinni aktiivisesta ja itsenäisestä asemastaan. Pariinkin otteeseen hän hoputtaa läsnä olevaa tytärtään:

Ote 13. Pistä nyt päällesi

- 1 Aila: Pistätkö päällesi vähän (-)?
- 2 T: Juu mä laitan päälleni ja lähden
- 3 mutta älä sitten ihan kaikkia juttuja usko
- 4 mitä mahdollisesti tulee.
- 5 Voi olla pikkusen väritettyjä. Mutta saa, saa nyt nähä. [tauco 5 s]
Johdonmukaisuus vähän puuttuu mutta se ei sille mitään voi.
- 6 (Sammutan ton tosta). [tauco 7 s] Jep.
- 7 Mihinkähän mä laitoin
- 8 Aila: Jäikö toi, pesukone päälle?

Aila asemoi itsensä kotinsa emännäksi ja äidiksi, jolla on sekä oikeus hoputtaa tyttärtään lähtemään (rivi 1) että valvoa asioiden hoidon tilaa (rivi 8). Tytär puolestaan vielä kerran kyseenalaistaa äitinsä tiedollisen auktoriteetin (rivit 3–5) ja siten koko haastattelun relevanssin. Äidin seuraava repliikki (rivi 8) saattaa näyttää siltä, että hän ei hajamielisyyksissään kuunnellut koko keskustelua, mutta ollessaan kahden haastattelijan kanssa hän kuittaa tyttärensä sanoman. ”Se sanoi, että älä usko kaikkea, mitä se puhuu. Se on sinun asiasi, jos sinä uskot tai älä”. Tytär lähtee paikalta mutta palaa vielä. Kun hän lähtee toista kertaa, haastateltava tokaisee yhtä suorasukaisesti: ”Joo, morjensta nyt. Älä nyt enää palaa. Huh, huh, häiritsi meidän hommaa jo tuo, kun se aina höpsöttää. Ja älä nyt sitten vaan usko kaikkia.” Aila ei toisin sanoen ryhdy vakuuttelemaan tietojensa paikkansapitävyyttä. Hän hyväksyi ja ymmärsi haastattelijan väliintulon jälkeen haastattelun kehyksen ja tarttui liittolaisuuteen haastattelijan kanssa. Ensin hän jättää

tietoihin luottamisen haastattelijan arvostelukyvyn varaan. Vähän myöhemmin hän menee liittoutumisessa askelen pidemmälle toteamalla, että tytär oli häirinnyt ”meidän hommaa”. Rivillä 8 hän siis lähinnä palauttaa oman auktoriteettinsa ryhtymättä kinaamaan tiedollisista oikeuksistaan, jotka haastattelijalla oli hänelle juuri vahvistanut.

Samoja tarinan sisältöjä eri tavoin tulkitsevat ja ymmärtävät äiti ja tytär käyvät haastattelussa jatkuvaa kamppailua paitsi tapahtuneesta ja sen kuvaamisesta myös siitä, mitä haastattelutilanteessa pitää ja sopii sanoa. Tytär kertoo kaunista tarinaa perheestä, äiti pitää kiinni siitä, että pettyi mieheensä. Haastattelijalla taas yrittää ohjata tilanteen selkeämmäksi, haastattelijan ja haastateltavan väliseksi tilanteeksi. Sekä äiti että tytär kommentoivat toisen epäluotettavuutta kertojana, mutta näkemyserojen jatkuvan kamppailun tuo esiin vasta asemoinnin eri tasojen tunnistaminen haastattelusta. Samalla se tuo esiin analyyttisesti osoitettavan eron tarinasisältöjen ja kertomisen toiminnan välillä. Tilanteisuus ja toiminnalliset asemoinnit on syytä huomioida yhtä hyvin kuin esitetyt tarinasisällöt, kun ryhdytään tulkitsemaan pieniä, saati laajempia, identiteettiä muodostavia kertomuksia haastattelupuheesta.

Asemointi haastatteluaineistossa

Viime vuosien kirjallisuudessa on tullut tavaksi korostaa sitä, että identiteetit eivät ole pysyviä eivätkä omistettuja entiteettejä vaan että niitä pikemminkin tehdään, todennetaan ja muunnellaan tilanteisesti (Butler 1990; Gergen 1991; Hall 1999; Langellier 2001, Lawler 2008; Wetherell 2009; Lebov 2012). Asemoinnin teorian vahvuus on siinä, että se ei jätä tätä performointia vain yleiseksi puheeksi ja olettamukseksi vaan tuo sen osaksi tarkkaa, vaihtelevaa etenevää empiirisistä analyysejä. Samalla asemoinnin kehys mahdollistaa identiteettien vaihtelevuuden ja fragmentaarisuuden tarkastelun tekemättä niistä

jatkuvuuden rakentamisen dikotomista vastakohtaa. Retorinen tilanteisuus ja laajempia kokonaisuuksia jäsentävä kerronnallistava tulkinta asettuvat näin analyttisesti dokumentoitavissa olevaan vuorovaikutukseen.

Asemoinnin analyysi tuo esiin sen, miten aktiivista ja jatkuvaa toiminnallinen paikantaminen on. Kun kertomuksen teoria on perinteisesti fokusoitunut ajallisuuden tutkimiseen (Ricoeur 1984; Genette 1980), asemointi tuo painokkaasti mukaan aspektin ja tilaan paikantamisen. "Aseman" metaforan juurena on nimenomaan paikka, joka vuorovaikutuksen kuluessa otetaan. Tutkitussa haastattelussa kamppailu tiedollisesta auktoriteetista ja emännän asemasta päättyy konkreettisesti siihen, että tytär lähtee vastahakoisesti pois paikalta. Asemoinnin sinnikkyys ja keskeisyys kerronnassa perustelee myös kertomuksen määritelmän ja teorian uudelleen ajattelemisen tarvetta. Kertominen ei tässä tarkastelussa avaudu vain esityksenä menneestä kokemuksesta (Labov 1972; Fludenik 1996), vaan se näyttäytyy aktiivisena paikan ottamisena sosiaalisessa maailmassa.

Tutkimamme Ailan haastattelu tarjoaa laajan kirjon menneisyyteen ja haastattelun tilanteeseen liittyviä asemointeja. Hän on sekä yksinäinen vanhus että nainen, joka on pärjännyt itsekseen työelämässä jopa poikkeuksellisen hyvin. Hän on yhtä lailla elänyt "kapinan" jälkeistä työväen kurjuutta kuin mallityöläisenä herättänyt närää työtovereissaan. Sodat, köyhyys ja taloudellinen ahdinko ovat asemoineet hänet usein riippuvuuteen. Silti hän on aina noussut itsenäisenä toimijana ja nauttii nykyisestä elämästään.

Vuorovaikutuksen tason (2) analyysi täsmentää kuvaa Ailasta sosiaalisesti aktiivisena ja taitavana ihmisenä korkeassa 91 vuoden iässään. Hän ei pelkästään kerro menneisyyttään ja identiteettiään vaan aktiivisen asemoinnin avulla toteuttaa sitä hetki

hetkeltä. Toisaalta keskustelu yhdessä tyttären kanssa kertoo siitä, että Aila tarvitsee aktiivisuuttaan ja taitoaan pitääkseen tiedollisen ja toiminnallisen auktoriteetin suhteessa tyttärensä ja oman elämänsä järjestämiseen. Aila vastustaa tyttärensä silkoista kuvaa isästään, liittoutuu haastattelijan kanssa ja haluaa myös viihdyttää tätä. Kerronnallinen asemointi ei siis suuntaudu vain menneeseen, siihen mitä haastateltava on tarinansa mukaan aikaisemmin elämässään ollut vaan hänen aktiivisuuteensa haastattelun hetkellä. Tämä haastattelu on monin tavoin poikkeuksellinen, mutta silti se kannustaa tutkijoita pysähtymään toimintatilanteen äärelle ja kiinnittämään enemmän huomiota vuorovaikutukselliseen asemointiin haastattelujen analyysissä.

Kolmannen tason asemointien näkökulmasta on etua siitä, että aineistona on kokonainen pienten kertomusten sikermä, eikä pelkästään yksi tai kaksi kertomusta. Kertoja rakentaa pitkän linjan jatkuvuutta viittaamalla samankaltaisuuteen isänsä kanssa sekä ankaraan työntekoon läpi elämän. Yhdessä tyttären kanssa käyty tiukka keskustelu isästä rakentaa moraalista diskurssia sekä perheen elättämisestä että työn arvostuksesta. Sodan jälkeisessä Suomessa on vaikea hyväksyä yhtä aikaa, että äiti on perheen keskeinen elättäjä ja isä on ”hyvä isä”. Moraalinen dilemma on arka asia vielä vuosia puolison kuoleman ja oman eläkkeelle siirtymisen jälkeen. Kaikesta ristiriitaisuudesta huolimatta Aila ei pelkää asemoida itseään perheen elättäjäksi ja kovan työn taitavaksi tekijäksi.

Sitkeys ja kova työ rakentavat selvimmin Ailan omakuvan jatkuvuutta. Erityinen taitavuus työssä ja perheen elättäjäksi päätyminen näyttävät selvimmin rakentavan kertojansa ainutkertaisuutta ympäristössään. Kaksi sotaa ja niiden aiheuttama taloudellinen ankeus sekä sodan kokeneen miehen riittämättömyys perheen elättäjänä tuottavat Ailan kertomuksissa asemoiduksi tulemisen tilanteita. Kun haastattelija kysyy, mikä on

muuttunut hänen elämänsä aikana, vastaus kiteyttää paljon: "Voi, tämä on tullut täysin erilaiseksi, tämä on ihan erilainen." Vaikka ikä painaa, hän ei enää ole vain asemoitu vaan tarmokas itsensä ja läheistensä asemoija, joka pitää kiinni sekä omista näkemyksistään menneisyyden tapahtumiin että kertojan oikeuksistaan haastattelutilanteessa (pystyvyyden ilmentämisestä vuorovaikutuksessa ks. Simonen 2017). Kolmas analyysitaso tavallaan palauttaa laajan kertomuksen näkökulman, mutta se tekee sen tarkasti rajatussa mielessä, säilyttämällä paikallisen ja vaihtelevan asemoinnin, ja aineistoon tukeutuen. Voimme siis olettaa, että toisenlaisessa tilanteessa Aila voisi kertoa itsestään osin hyvinkin erilaisia tarinoita mutta että nämä "minä olen" -tason identifioitumiset luonnehtisivat edelleen hänen tarinansa suurta linjaa. Tämä suuri linja voidaan päättelyn kautta nähdä kertomukseksi (tämän päättelyn rajoista ja mahdollisuuksista, De Fina 2015, 361–303).

Analyysimalli, jossa lähdettäisiin heti etsimään elämän kertomusta yhtenä tarinalinjana, ei riittävästi rekisteröi kerronnan tilanteessa syntyviä merkityksiä. Haastateltavan aktiivisuus, sosiaalinen äly ja ponnekkuus eivät riittävästi välittyisi kerrottujen, kapeasti ymmärrettyjen sisältöjen kautta, mikäli kerronnan tapahtuma ja siinä tapahtuva aseointi olisi sivuutettu. Tästä syystä asemoinnin analyysi suhtautuu kriittisesti yrityksiin jäsentää kertomuksia sisällön analyysin (Tuomi & Sarajärvi 2002) käsittein, sillä aineiston luokitteluun perustuva analyysi sivuuttaa kerronnan vuorovaikutuksellisen tilanteen ja sisällön vuorovaikutteisen tuotannon. Retorisen tutkimussuuntauksen korostamat piirteet – kuka kertoo, kenelle, vastauksena mihin ja keiden läsnä ollessa – ovat olennainen osa kertomuksen jäsentymistä.

Haastatteluja ei kannata määritellä etukäteen vain kysyjän ja vastaajan rooleihin palautuvaksi "keinotekoiseksi puhetilanteeksi". Tässä haastattelussa etukäteen suunniteltu

malli hajosi, mikä tarjosi rikasta materiaalia asemointien analyysiin. Analyysin pohjalta voi haastaa myös kysymys–vastaus -mallin ensisijaisuuden haastatteluiden toteuttamisessa. Esimerkki osoittaa, kuinka kiinnostavia tuloksia kerronnallisen identiteetin tuottamisesta voidaan saada suunnitellusta kysymys–vastaus-rakenteesta poikkeamisen, kuten tässä tapauksessa tyttären paikallaolon ja kuvien katselun, seurauksena (ks. Hyvärinen 2017).

Analyysiä voi tästä jatkaa esimerkiksi systemaattisemman kategoria-analyysin (Rautajoki 2012, Suoninen 2012) tai keskustelunanalyysin suuntaan. Suhteessa identiteettiteorioihin asemoinnin analyysi näyttää lopulta tarjoavan ratkaisun, jossa ei lukkiuduta sen paremmin ajatukseen yhdestä ja kiinteästä identiteetistä kuin ajatella minäkuvia pelkkänä loputtomana, postmodernina pirstaloitumisena.

Kiitokset

Kiitämme Suomen Akatemian projekteja *Literature and Life* (SA 25012851449) ja *Voices of Democracy* (SA 2501308792) tämän artikkelin vaatiman tutkimustyön tukemisesta.

Kirjallisuus

Abbott, H. Porter. 2002. *The Cambridge introduction to narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.

Arendt, Hannah. 1958. *The Human condition*. Chicago: University of Chicago Press.

Bamberg, Michael. 1997. "Positioning between structure and performance." *Journal of Narrative and Life History* 7:1–4, 335–42.

- Bamberg, Michael. 2004a. "Positioning with Davie Hogan. Stories, tellings, and identities." Teoksessa *Narrative Analysis. Studying the development of individuals in society*, toim. Colette Daiute & Cynthia Lightfoot. Thousand Oaks: Sage, 135–57.
- Bamberg, Michael. 2004b. "I know it may sound mean to say this, but we couldn't really care less about her anyway'. Form and functions of 'slut bashing' in male identity constructions in 15-year-olds." *Human Development* 47, 331–53.
- Bamberg, Michael. 2006. "Stories: Big or Small - Why Do We Care?" *Narrative Inquiry* 16:1, 139–47.
- Bamberg, Michael. 2011. "Who am I? Narration and its contribution to self and identity." *Theory & Psychology* 21:1, 3–24.
- Barthes, Roland. 1977. "Introduction to the Structural Analysis of Narratives." Teoksessa *Image-Music-Text* (käänt. S. Heath.). Lontoo: Fontana, 79–124.
- Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble*. New York: Routledge.
- Davies, Bronwyn & Rom Harré. 1990. "Positioning: The Discursive Production of Selves." *Journal for the Theory of Social Behaviour* 20:1, 43–63.
- Davies, Bronwyn & Rom Harré. 1990. "Positioning: The Discursive Production of Selves." *Journal for the Theory of Social Behaviour* 20 (1):43–63.
- Day, Dennis & Susanne Kjaerbeck. 2013. "'Positioning' in the Conversation Analytic Approach." *Narrative Inquiry* 23:1, 16–39.

De Fina, Anna. 2009. "Narratives in interviews - the case of accounts." *Narrative Inquiry* 19:2, 233–58.

De Fina, Anna. 2013. "Positioning Level 3: Connecting local identity displays to macro social processes." *Narrative Inquiry* 23:1, 40–61.

De Fina, Anna. 2015. "Narrative and Identities." Teoksessa *The Handbook of Narrative Analysis*, toim. Anna De Fina & Alexandra Georgakopoulou. Chichester: Wiley Blackwell, 351–368.

Deppermann, Arnulf. 2013a. "How to get a grip on identities-in-interaction. (What) Does 'positioning' offer more than 'membership categorization'? Evidence from a mock story." *Narrative Inquiry* 23:1, 62–88.

Deppermann, Arnulf. 2013b. "Positioning in narrative interaction." *Narrative Inquiry* 23:1, 1–15.

Duodecim. Terveyskirjasto. Haimatulehdus.

http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00017. Luettu 11.1.2018.

Fludernik, Monika. 1996. *Towards a 'Natural' Narratology*. London: Routledge.

Freeman, Mark. 2004. "Data Are Everywhere: Narrative Criticism in the Literature of Experience." Teoksessa *Narrative Analysis. Studying the Development of Individuals in Society*, toim. Colette Daiute & Cynthia Lightfoot, 63–81. Thousand Oaks: Sage.

Freeman, Mark. 2006. "Life "on holiday"? In defense of big stories." *Narrative Inquiry* 16:1, 131–138.

Genette, Georges. 1980. *Narrative Discourse* (Englanniksi J. E. Lewin). Ithaca: Cornell University Press.

Georgakopoulou, Alexandra. 2006. "Thinking big with small stories in narrative and identity Analysis." *Narrative Inquiry* 16:1, 122–30.

Georgakopoulou, Alexandra. 2007. *Small Stories, Interaction and Identities*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.

Georgakopoulou, Alexandra. 2015. "Small stories research. Methods - analysis - outreach." Teoksessa *The Handbook of Narrative Analysis*, toim. Anna De Fina & Alexandra Georgakopoulou. Chichester: Wiley Blackwell, 255-71.

Georgakopoulou, Alexandra. 2017. "Narrative/Life of the Moment. From telling a story to taking a narrative stance." Teoksessa *Life and narrative. The risks and responsibilities of storying experience*, toim. Brian Schiff, Elizabeth A. McKim, & Sylvie Patron. New York: Oxford University Press, 29–54.

Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and self-Identity. Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.

Goffman, Erving. 1974. *Frame Analysis*. New York: Harper and Row.

Goffman, Erving. 1981. *Forms of Talk*. Oxford: Blackwell.

Goodwin, Charles. 2007. Participation, stance and affect in the organization of activities. *Discourse & Society* 18:1, 53-73.

Gubrium, Jaber F., & James A. Holstein. 2009. *Analyzing narrative reality*. Los Angeles, CA,: Sage.

Hall, Stuart. 1999. *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.

Harré, Rom & Luke van Langenhove. 1999. "The Dynamics of Social Episodes." Teoksessa *Positioning Theory: Moral Contexts of intentional Action*. toim. Rom Harré & Luke van Langenhove, Oxford: Blackwell, 1–13.

Harré, Rom. 2010. "Positioning as a metagrammar for discursive story lines." Teoksessa *Telling stories. Language, narrative and social life*, toim. Deborah Schiffrin, Anna De Fina & Anastasia Nylund. Washinton DC: Georgetown University Press, 51–55.

Herman, David. 2003. "Introduction." Teoksessa *Narrative Theory and Cognitive Sciences*, toim. David Herman. Stanford: CSLI Publications, 1-30.

Hervonen, Antti, Marja Jylhä & Tuuli Oinonen (toim.). 1996. *Tervaskannot. Kuinka selvitä hengissä ensimmäiset 90 vuotta?* Helsinki: Kirjayhtymä,.

Hydén, Lars-Christer. 2010. "Identity, Self, Narrative." Teoksessa *Beyond Narrative Coherence*, toim. Matti Hyvärinen, Lars-Christer Hydén, Marja Saarenheimo & Maria Tamboukou, 33–48. Amsterdam: John Benjamins.

Hyvärinen, Matti. 1994. *Viimeiset taistot*. Tampere: Vastapaino.

Hyvärinen, Matti. 2017. "Haastattelun maailma." Teoksessa *Tutkimushaastattelun käsikirja*, toim. Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori. Tampere: Vastapaino, 1–45.

- Hyvärinen, Matti, Hydén, Lars-Christer, Saarenheimo, Marja, & Tamboukou, Maria. 2010. "Beyond narrative coherence. An introduction." Teoksessa *Beyond Narrative Coherence*, toim. Matti Hyvärinen, Lars-Christer Hydén, Marja Saarenheimo & Maria Tamboukou. Amsterdam: John Benjamins, 1–15.
- Korobov, Neil. 2001. "Reconciling theory with method: From conversation analysis and critical discourse analysis to positioning analysis." *FQS Forum: Qualitative Social Research*. <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/906> (Luettu 19.1.2017.)
- Kortteinen, Matti. 1992. *Kunnian Kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Kvale, Steinar. 2006. "Dominance through Interviews and Dialogues." *Qualitative Inquiry* 12:3, 480–500.
- Labov, William & Joshua Waletzky. [1967] 1997. "Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience." *Journal of Narrative and Life History* 7: 1–4, 3–38.
- Langellier, Kristin M. 2001. "'You are marked'. Brest cancer, tattoo, and the narrative performance of identity." Teoksessa *Narrative and Identity. Studies in Autobiography, Self and Culture*, toim. Jens Brockmeier & Donal Carbaugh, 145–184. Amsterdam: John Benjamins.
- Langellier, Kristin M., & Eric E. Peterson. 2004. *Storytelling in daily life*. Philadelphia: Temple University Press.
- Lawler, Steph. 2008. *Identity. Sociological perspectives*. Cambridge: Polity.

Lebov, Richard Ned. 2012. *The politics and ethics of identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lejeune, Philippe. 1989. *On Autobiography*. Englanniksi Katherine Leary. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Lumme-Sandt, Kirsi. 2017. Henkilökohtainen tiedonanto, sähköposti 18.1.2017.

Meretoja, Hanna. 2018. *The Ethics of Storytelling. Narrative Hermeneutics, History, and the Possible*. New York: Oxford University Press.

MacIntyre, Alasdair. 1984. *After Virtue: A study in moral theory*. Notre Dame: University of Notre Dame Press. *Hyveiden jäljillä*, suom. Niko Nojonen, Helsinki: Gaudeamus, 2004.

McAdams, Dan P. 1993. *The stories we live by: Personal myths and the making of the self*. New York: The Guilford Press.

Mildorf, Jarmila. 2006. "Sociolinguistic implications of narratology: Focalization and 'double deixis' in conversational storytelling." Teoksessa *The Travelling concept of narrative*, toim.

Matti Hyvärinen, Anu Korhonen & Juri Mykkänen. Helsinki: Helsinki Collegium for Advanced Studies,

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/25743/001_05_mildorf.pdf?sequence=1 (Luettu 21.2.2017.)

Mishler, Elliot G. 1986. *Research Interviewing: Context and Narrative*. Cambridge, Ma.: Harvard University Press.

- Mutanen, Heli & Päivi Siivonen. 2016. "Narratiivinen positiointianalyysi ja nuorten aikuisten toimijuus." *Aikuiskasvatus* 2: 84–98.
- van Nijnatten, Carolus van & Eero Suoninen. 2014. "Delicacy". Teoksessa *Analysing social work communication: Discourse in practice*, toim. Christopher Hall ym., Lontoo: Routledge, 136–72.
- Ochs, Elinor & Lisa Capps. 2001. *Living narrative. Creating lives in everyday storytelling*. Cambridge, Ma.: Harvard University Press.
- Peräkylä, Anssi. 2016. "Ilmeet ja eleet." Teoksessa *Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*, toim. Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm. Tampere: Vastapaino, 63–78.
- Peräkylä, Anssi & Melisa Stevanovic. 2016. "Kehollinen Läsnäolo." Teoksessa *Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*, toim. Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm. Tampere: Vastapaino, 32–46.
- Phelan, James. 2005. *Living to Tell about It: A Rhetoric and Ethics of Character Narration*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Potter, Jonathan 1997. "Discourse analysis as a way of analysing naturally occurring talk." Teoksessa *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*, toim. David Silverman., London: Sage, 144–160.
- Potter, Jonathan 2004. "Discourse analysis as a way of analysing naturally occurring talk." Teoksessa *Qualitative Research. Theory, Method and Practice. Second edition*, toim. David Silverman., London: Sage, 200—221.

- Rautajoki, Hanna. 2012. "Membership Categorization as a Tool for Moral Casting in TV Discussion: The Dramaturgical Consequentiality of Guest Introductions." *Discourse Studies*, 14:2 243-260.
- Ricoeur, Paul. 1984. *Time and Narrative 1* Chicago: The University of Chicago Press.
- Ronkainen, Suvi. 1989. "Nainen ja nainen – Haastattelun rajat ja mahdollisuudet." *Sosiaalipoliitikka*: 65–77.
- Ruusuvuori, Johanna. 2016. "Katse." Teoksessa *Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*, toim. Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm. Tampere: Vastapaino. 47–62.
- Schechtman, Marya. 1996. *The constitution of selves*. Ithaca and London: Cornell UP.
- Silverman, David. 1998. *Harvey Sacks. Social science and conversation analysis*. Cambridge: Polity Press.
- Simonen, Mika. 2017. *A Conversation Analysis of Social Interaction in the Functional Capacity Interview*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Speer, Susan A. 2002. "'Natural' and 'contrived' data: a sustainable distinction?" *Discourse Studies*, 4(4), 511--525.
- Speer, Susan. A. 2008. "Natural and contrived data". Teoksessa *The Sage Handbook of Social Research Methods*, toim. Pertti Alasuutari, Leonard Bickman, & Julia Brannen (Eds.),. London: Sage, 290–312

- Stevanovic, Melisa. 2016. "Sosiaaliset rakenteet." Teoksessa *Keskustelunalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*, toim. Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm. Tampere: Vastapaino, 200–21.
- Suoninen, Eero. 2012. "Identiteettien Rakentuminen." Teoksessa *Kategoriat, kulttuuri & moraali*, toim. Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. Tampere: Vastapaino, 89–30.
- Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi. 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Törrönen, Jukka 2017. "Virikehaastattelu". Teoksessa *Tutkimushaastattelun käsikirja*, toim. Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori. Tampere: Vastapaino, 233–255.
- van Langenhove, Luke & Rom Harré. 1999. "Introducing positioning theory." Teoksessa *Positioning theory: Moral contexts of intentional action*, toim. Rom Harré & Luke van Langenhove. Oxford: Blackwell, 14–31.
- Wetherell, Margaret. 2009. "Introduction: the identity/action relation." In *Theorizing Identities and Social Action*, edited by Margaret Wetherell, 1–16. Houndsmills: Palgrave Macmillan.